

Uitgangspunt havo syllabus ce-examen 2023 V2.

Alle wijzigingen, zoals

- vervallen stof, bijvoorbeeld schenken onder bewind/met uitsluitingsclausule
  - weghalen van limiteringen, bijvoorbeeld bij erven
  - verplaatsingen, bijvoorbeeld dividend naar een ander domein onder het kopje winstverdeling
- ten opzichte van de vorige syllabus zijn in deze versie van de eindtermenverantwoording verwerkt.

In de syllabus staat in het voorwoord onder andere het volgende: "De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt."

De specificatie van de eindtermen voor het CE is letterlijk overgenomen. De belangrijkste begrippen uit de meeste rechtse kolom zijn in verband met de ruimte achter elkaar geplaatst in plaats van -zoals in de syllabus- per begrip onder elkaar.

De tekst uit de syllabus staat in zwart. Het corresponderende hoofdstuk- of paragraafnummer uit B-E in Balans staat bij de eindterm en/of begrip in de kleur **rood en vet**. Eventuele bijzonderheden -mede in verband met het in het verlengde liggen- staan **rood en cursief**.

3 Specificatie van de eindtermen voor het CE

3.1 Domein A: Vaardigheden

Domein A wordt in combinatie met domein B, C2, D2, E2, F en G in het CE getoetst. **(De termen van A zijn overwegend geïntegreerd in de domeinen, daarnaast is een deel verwerkt in Basisvaardigheden, o.a. eindterm 5.2.)**

3.2 Domein B: Van persoon naar rechtspersoon

De kandidaat kan (maatschappelijke) vraagstukken met persoonlijke financiële consequenties herkennen en financieel onderbouwde keuzes maken. Hij kan kenmerken van verschillende rechtsvormen beschrijven en, in het bijzonder, het proces voor en rond de oprichting van een eenmanszaak beschrijven en de rol van de ondernemer beoordelen.

Subdomein B1: Persoonlijke financiële zelfredzaamheid

11. De kandidaat kan vraagstukken met persoonlijke financiële consequenties herkennen en (financieel) onderbouwde keuzes maken. Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat de financiële consequenties van persoonlijke vraagstukken kan noemen, uitleggen en berekenen (korte en lange termijn).
In dat verband kan de kandidaat
  - 11.1 bij de keuze voor een opleiding (niet-)financiële overwegingen als: - een opleiding is een investeringsvraagstuk; - het belang van een opleiding voor het individu en voor de samenleving uitleggen. **(5.4)**
  - 11.2 financiële keuzes met betrekking tot verzekeren, lenen, sparen en beleggen uitleggen en berekenen.
    - 11.2.1 de voor- en nadelen van zich wel of niet verzekeren uitleggen. **(5.1)**
    - 11.2.2 het onderscheid tussen een levensverzekering en een schadeverzekering noemen. **(5.1)**
    - 11.2.3 de verschillen tussen consumptief krediet en hypothecair krediet noemen. **(5.5/8)**
    - 11.2.4 de financiële gevolgen van krediet voor de kredietnemer, noemen. **(5/8)**
    - 11.2.5 de periodieke interestbedragen, de periodieke aflossingsbedragen en de schuldrest bij de vormen van consumptief krediet en hypothecair krediet berekenen. **(5/6/8)**
    - 11.2.6 het verschil tussen enkelvoudige en samengestelde interest uitleggen. **(6.1)**
    - 11.2.7 de interest op basis van enkelvoudige interest berekenen. **(5.5/6.4)**
    - 11.2.8 de contante waarde en de eindwaarde van een kapitaal berekenen op basis van samengestelde interest. **(6.2)**
    - 11.2.9 de voor- en nadelen van vrijwillig sparen en verplicht sparen uitleggen. **(7.1)**
    - 11.2.10 de verplichte spaarvorm van het bedrijfspensioen noemen. **(7.1)**
    - 11.2.11 de verschillende vrijwillige spaarvormen als vrij opneembaar en niet vrij opneembaar noemen. **(7.1)**
    - 11.2.12 de vermogenstitels waarin belegd kan worden zoals aandelen en obligaties noemen. **(7.3/7.4)**
    - 11.2.13 de verschillen in risico en rendement tussen de vermogenstitels uitleggen **(7.4)**

Belangrijkste begrippen

- verzekeren levensverzekering, schadeverzekering **(5)**
- lenen consumptief krediet, hypothecair krediet, rente- en aflossingsverplichtingen, financiële gevolgen **(6/8)**
- sparen enkelvoudige en samengestelde interest, contante waarde, eindwaarde, direct opneembare en niet-direct opneembare spaartegoeden, bedrijfspensioen als een vorm van verplicht sparen **(6/7)**
- beleggen aandelen, obligaties, beleggingsfondsen, effectenbeurs **(7)**

- 11.3 de keuze voor het huren of kopen van een woonhuis financieel uitleggen en berekenen. **(8)**
  - 11.3.1 de voor- en nadelen van huren vergeleken met kopen noemen. **(8.1/8.2)**
  - 11.3.2 de functie van de verschillende partijen op de hypotheekmarkt noemen. **(8.2)**
  - 11.3.3 de vormen van hypothecair krediet: lineaire hypotheek en annuïteitenhypotheek noemen. **(8.3/8.4)**
  - 11.3.4 de voor- en nadelen van de genoemde hypotheekvormen noemen en berekenen met betrekking tot de rente- en aflossingsverplichting voor de hypotheekgever. **(8.3/8.4)**
  - 11.3.5 de financiële gevolgen, inclusief de fiscale, van de genoemde hypotheekvormen voor de hypotheekgever uitleggen en berekenen. **(8.3/8.4)**

Belangrijkste begrippen

- huren **(8.1)**   • kopen **(8)**
- partijen op hypotheekmarkt   bank, hypotheekadviseur, makelaar, notaris **(8.2)**
- hypothecair krediet   lineaire hypotheek, annuïteitenhypotheek **(8.3/8.4)**
- 11.4 de financiële en wettelijke consequenties van samenwonen, trouwen, scheiden, schenken en erven noemen en berekenen. **(9/10)**
  - 11.4.1 de verschillende registratievormen voor samenwonen noemen. **(9.1/9.4)**
  - 11.4.2 de verschillen tussen “huwelijkse voorwaarden” en “in beperkte gemeenschap van goederen” noemen. **(9.1)**
  - 11.4.3 de financiële consequenties van scheiden op het gebied van scheidingsprocedure, partnerpensioenrechten, kinderalimentatie en partneralimentatie noemen en berekenen, gegeven de inhoud van de wet. **(9.3)**
  - 11.4.4 de wettelijke en fiscale consequenties inzake schenking als gevolg van de schenkenovereenkomst noemen en berekenen **(10.1/10.2)**
  - 11.4.5 de wettelijke en fiscale consequenties van erven noemen en berekenen. **(10.3/10.4/10.5)**

Belangrijkste begrippen

- samenwonen zonder samenlevingscontract **(9.4)**   • samenwonen met samenlevingscontract **(9.4)**
- trouwen/ geregistreerd partnerschap   in beperkte gemeenschap van goederen, op huwelijkse voorwaarden, partnerschapsvoorwaarden **(9.1/9.4)**
- scheiden   partnerpensioenrechten, alimentatie **(9.3)**
- schenken   overeenkomst om niet **(10.1)**, schenkbelasting **(10.2)**, belastingvrijstelling **(10.2)**, vrijstellingen bij schenkingen aan ANBI **(10.2)** (in het verlengde van ANBI ook SBBI opgenomen)
- erven   testament **(10.3)**, erfgenamen **(10.3)**, onterven **(10.3)**, legitieme portie **(10.3/10.4)**, verwerpen **(10.4)**, aanvaarding onder voorrecht van boedelbeschrijving **(10.4)**, beneficiair aanvaarden **(10.4)**, zuiver aanvaarden **(10.4)**, erfbelastingen en vrijstellingen **(10.5)**

Subdomein B2: De oprichting van een eenmanszaak

- 12. De kandidaat kan het proces voor en rond de oprichting van een eenmanszaak beschrijven en in de rol van ondernemer toepassen. Voor het centraal examen betekent dit het uitleggen van het proces rond de oprichting van een eenmanszaak en het beoordelen van de rol (en de keuzes) van de ondernemer hierin. In dat verband kan de kandidaat
  - 12.1 de voor- en nadelen van een arbeidsrelatie versus zelfstandig ondernemerschap beoordelen. **(11.2)**
  - 12.2 de rol van de ondernemer bij het (creatieve) proces voor de oprichting van een eenmanszaak uitleggen.
    - 12.2.1 de benaderingswijzen van causation en effectuation uitleggen. **(11.1)**
    - 12.2.2 de verschillende fasen noemen bij het proces van causation: marktdefinitie, segmentatie (geconcentreerd, gedifferentieerd, ongedifferentieerd) en positioneren. **(11.1, 21.5)**
    - 12.2.3 de verschillende fasen noemen bij het proces van effectuation: nieuwe markten, strategische partners toevoegen en stakeholders betrekken. **(11.1)**

Belangrijkste begrippen

- causation   marktdefinitie, segmentatie/richten, positioneren **(11.1)**
- effectuation   nieuwe markten en uitgaan van beschikbare middelen, strategische partners, stakeholders **(11.1)**
- 12.3 in de rol van ondernemer de verschillende onderdelen van een ondernemingsplan opstellen.
  - 12.3.1 een persoonlijk plan opstellen **(11.2)**
  - 12.3.2 een marketingplan opstellen **(11.3)**
  - 12.3.3 een financieel plan opstellen **(11.4, complexer in 30.1/30.2/30.3)**

Belangrijkste begrippen

- persoonlijk plan   persoonlijke gegevens, persoonlijke motieven, persoonlijke kwaliteiten **(11.2)**
- marketingplan   het idee, trends en ontwikkelingen, doelgroepen, concurrentie, SWOT analyse, product, prijs, promotie, plaats/distributie, doelstellingen **(11.3, 11.5, complexer in 21/23)**
- financieel plan   investeringsbegroting, financieringsbegroting, exploitatiebegroting, liquiditeitsbegroting **(11.4, complexer in 30)**
- 12.4 de verschillende verplichtingen met betrekking tot de oprichting van een startende eenmanszaak door een ondernemer uitleggen. **(12.2)**

Belangrijkste begrippen

- oprichtingsverplichtingen   inschrijving bij Kamer van Koophandel, registratie bij de Belastingdienst, vergunningen **(11.5/12.1)**

Subdomein B3: Van eenmanszaak naar rechtspersoon

13. De kandidaat kan de belangrijkste kenmerken van verschillende rechtsvormen beschrijven. Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat de verschillende rechtsvormen kan uitleggen.
In dat verband kan de kandidaat
- 13.1 in de rol van ondernemer en/of bestuurder uitleggen wat een geschikte rechtsvorm voor de eigen organisatie is.
    - 13.1.1 het begrip rechtsvorm noemen. **(12.1)**
    - 13.1.2 het verschil tussen natuurlijk persoon en rechtspersoon uitleggen. **(12.1)**
    - 13.1.3 de kenmerken van de rechtsvormen eenmanszaak, vennootschap onder firma (openbare vennootschap), besloten vennootschap, naamloze vennootschap, stichting en vereniging noemen met betrekking tot continuïteit, financiering, juridische aansprakelijkheid, belastingen, leiding, besluitvorming en zeggenschap. **(12.2/12.3/12.4/12.5)**
    - 13.1.4 de keuze voor een bepaalde rechtsvorm uitleggen. **(12.2/12.3/12.4/12.5)**
    - 13.1.5 de belangrijkste bevoegdheden van de organen binnen een organisatie: bestuur, raad van commissarissen, algemene ledenvergadering en algemene vergadering van aandeelhouders noemen. **(12.2/12.3/12.4/12.5)**
    - 13.1.6 de redenen tot het beëindigen van een organisatie uitleggen. **(12.2/12.3/12.4/12.5)**
    - 13.1.7 de begrippen surseance van betaling en faillissement uitleggen. **(12.2)**
    - 13.1.8 de gevolgen van een surseance van betaling voor de stakeholders uitleggen. **(12.2)**
    - 13.1.9 de gevolgen van een faillissement voor de stakeholders uitleggen. **(12.2)**

Belangrijkste begrippen

- rechtsvorm natuurlijk persoon, rechtspersoon, eenmanszaak, vennootschap onder firma (openbare vennootschap), besloten vennootschap, naamloze vennootschap, stichting, vereniging **(12)**
- organen binnen organisatie bestuur, raad van commissarissen, algemene ledenvergadering, algemene vergadering van aandeelhouders **(12.2/12.3/12.4/12.5)**
- beëindigen organisatie surseance van betaling, faillissement, zonder bedrijfsopvolging/verkoop **(11.5/12.2/12.3/12.4/12.5)**

Subdomein B4: Perspectief op de organisatie

14. De kandidaat kan de plaats van de organisatie in de maatschappij beschrijven. Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat de rol en de plaats van de organisatie in de maatschappij kan uitleggen.
- 14.1 de verschillende indelingscriteria voor een organisatie noemen.
    - 14.1.1 de absolute omvang en de relatieve omvang van een organisatie uitleggen en berekenen voor zover het afzet en/of omzetaandeel betreft. **(13.1)**
    - 14.1.2 het onderscheid uitleggen tussen een organisatie met een commerciële doelstelling en een organisatie met een niet-commerciële doelstelling. **(1/12)**
  - 14.2 het bestaansrecht van een organisatie uitleggen.
    - 14.2.1 uitleggen in welke maatschappelijke behoeften de organisatie voorziet. **(13.2)**
    - 14.2.2 uitleggen welke kansen en bedreigingen vanuit de maatschappij op een organisatie afkomen. **(13.2)**
    - 14.2.3 de betekenis van de controleverklaring en de rol van de externe accountant in het maatschappelijk verkeer uitleggen. **(13.4)**

Belangrijkste begrippen

- absolute/relatieve omvang marktaandeel (afzet en omzet) **(13.1)**
- doelstelling commercieel, niet-commercieel **(1/12)**
- maatschappelijke behoeften product of dienst, werkgelegenheid, innovatie, belastingopbrengsten, inkomen **(13.2)**
- controleverklaring verslaggeving **(13.4)**

3.3 Domein C: Interne organisatie en personeelsbeleid

De kandidaat kan de interne organisatie van een organisatie beschrijven en deze relateren aan de doelstelling en aard van de organisatie. Hij kan personeelsbeleid beschrijven en daarbij de relatie leggen met de doelstelling en de aard van de organisatie.

Subdomein C2: Personeelsbeleid (16)

16. De kandidaat kan personeelsbeleid/HRM beschrijven en daarbij de relatie leggen met de doelstelling en de aard van de organisatie. Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat het personeelsbeleid van een organisatie, met behulp van concrete voorbeelden, kan uitleggen wat de relatie is met de doelstelling en de aard van de organisatie (inclusief de relevante wet- en regelgeving).
- 16.1 de verschillende vormen van een arbeidsrelatie voor een organisatie noemen. **(16.1/16.2/16.3)**
  - 16.2 uitleggen dat het personeel tot het human capital van de organisatie hoort. **(5.4/16.5)**
  - 16.3 de wettelijke eisen noemen opdat er sprake is van een individuele arbeidsovereenkomst. **(16.1)**
  - 16.4 de verschillen tussen de overeenkomst van een ZZP'er en een individuele arbeidsovereenkomst uitleggen. **(16.3)**
  - 16.5 de belangrijkste vormen van een individuele arbeidsovereenkomst noemen. **(16.1)**
  - 16.6 de verschillen tussen een cao en individuele arbeidsovereenkomst noemen. **(16.1)**
  - 16.7 de gevolgen van wetgeving met betrekking tot ontslagrecht en Arbo voor de organisatie uitleggen. **(16.2)**

16.8 de bevoegdheden van de ondernemingsraad en van de vakbond noemen en de gevolgen ervan voor de organisatie uitleggen. (16.4)

16.9 beloningsvormen noemen. (16.5)

Belangrijkste begrippen

- Arbeidsrelatie individuele arbeidsovereenkomst, zzp (16.1/16.3)
- voorwaarden individuele arbeidsovereenkomst gezagsverhouding, arbeidsverplichting, loon (16.1)
- vormen individuele arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd, voor bepaalde tijd, oproep, nul-uren (16.1)
- wetgeving ontslagrecht, arbowetgeving (16.2)
- personeelsvertegenwoordiging ondernemingsraad, vakbond (16.4)
- beloningsvormen in geld, in aandelen, carrièreperspectief, mogelijk tot professionele ontwikkeling (16.5)

3.4 Domein D: Investeren en Financieren

De kandidaat kan bij een investeringsvraagstuk noemen welke gegevens relevant zijn, uitleggen of een investering economisch zinvol is en hierbij verschillende investeringsselectiemethoden analyseren en beoordelen. Hij kan vanuit het perspectief van een organisatie de werking van de vermogensmarkt uitleggen. De kandidaat kan in de context van een financieringsvraagstuk de redenen voor het aantrekken van verschillende types vermogen noemen en uitleggen welke risico's financiering met vreemd vermogen met zich meebrengen.

Subdomein D2: Financiering

18. De kandidaat kan vanuit het perspectief van een organisatie de werking van de vermogensmarkt beschrijven. Voor het centraal examen betekent dit:

18.1. dat de kandidaat de verschillende financieringsmogelijkheden voor een startende eenmanszaak kan analyseren.

In dat verband kan de kandidaat

18.1.1 verschillende financieringswijzen noemen. (17/18/19)

18.1.2 de voorwaarden die de financiers stellen, analyseren. (17/18/19)

Belangrijkste begrippen

- Financieringswijzen banken, overige vermogensverschaffers, eigen inbreng (17/18/19)

18.2. dat de kandidaat vanuit het perspectief van een organisatie de werking van de vermogensmarkt kan uitleggen.

18.2.1 het belang van de vermogensmarkt voor een onderneming uitleggen. (19.1)

18.2.2 de verschillen tussen de vermogenstitels noemen. (17/18/19)

18.2.3 de belangrijkste toezichthouders op de vermogensmarkt noemen en hun rol uitleggen. (19.4)

Belangrijkste begrippen

- vermogensmarkt openbaar en onderhands vermogen (19.3)
- effectenbeurs aandelen, obligaties, beleggingsfondsen, koersverloop (19.4)
- toezichthouders AFM, DNB, ACM (19.4)

19. De kandidaat kan in de context van een financieringsvraagstuk de redenen voor het aantrekken van verschillende types vermogen onderscheiden. Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat in de context van een financieringsvraagstuk vanuit het perspectief van een organisatie de redenen voor het aantrekken van verschillende types vermogen kan uitleggen. De kandidaat kan de daarbij behorende berekeningen maken.

In dat verband kan de kandidaat

19.1 het verschil tussen het maatschappelijk aandelenkapitaal en het geplaatst aandelenkapitaal berekenen. (17.1)

19.2 het onderscheid tussen de nominale waarde, beurskoers, emissiekoers en intrinsieke waarde van een aandeel uitleggen. (17.1)

19.3 de invloed van het beursklimaat, de beurskoers en de toekomstverwachting op de emissiekoers uitleggen. (17.2)

19.4 het agio op aandelen berekenen. (17.2)

19.5 de verschillen tussen de vormen van lang vreemd vermogen, i.c. hypothecaire lening, obligatielening en onderhandse lening noemen. (18.1/18.2/18.3)

19.6 de verschillen tussen vormen van kort vreemd vermogen, i.c. rekening-courant krediet, leverancierskrediet en afnemerskrediet noemen. (18.4/18.5/18.6)

Belangrijkste begrippen

- aandelenkapitaal maatschappelijk aandelenkapitaal, geplaatst aandelenkapitaal (17.1)
- aandeel nominale waarde, intrinsieke waarde, emissiekoers, agio op aandelen, beurskoers (17.1/17.2/17.4)
- lang vreemd vermogen hypothecaire lening, onderhandse lening, obligatielening (18.1/18.2/18.3)
- kort vreemd vermogen rekeningcourantkrediet (bankkrediet), leverancierskrediet, afnemerskrediet (18.4/18.5/18.6)

20. De kandidaat kan onderkennen welke risico's financiering met vreemd vermogen met zich meebrengt. Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat kan analyseren welke risico's financiering met vreemd vermogen met zich meebrengt.

20.1 de gevolgen van de verhouding tussen eigen vermogen/vreemd vermogen voor het interestpercentage op vreemd vermogen en het faillissementsrisico analyseren. (20.4)

Belangrijkste begrippen

- de verhouding eigen vermogen/vreemd vermogen; (20.4)
- faillissementsrisico (20.4)

3.5 Domein E: Marketing

De kandidaat kan verklaren wat marketing inhoudt, kan marketingdoelstellingen uitleggen, en kan uitleggen op welke wijze deze doelen gerealiseerd kunnen worden en de gevolgen beschrijven van marketing voor de consument en de maatschappij.

Subdomein E2: Marketingbeleid

22. De kandidaat kan het marketingbeleid van een organisatie beschrijven. Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat het marketingbeleid van een organisatie kan uitleggen in relatie tot het begrip klantwaardepropositie **(21.1)**.
- 22.1 de vier onderdelen van de marketingmix noemen. **(21.2/22/23)**
- 22.2 de samenhang tussen de marketinginstrumenten uitleggen. **(21.2/22/23)**
- 22.3 de voor- en nadelen van sponsoring door een organisatie noemen en uitleggen. **(23.4)**
- 22.4 de verschillen tussen push- en pull-strategie noemen. **(23.2)**
- 22.5 de verschillen tussen B2C-, B2B-, C2B- en C2C- marketing noemen en uitleggen. **(21.1/24.2)**

Belangrijkste begrippen

- marketingmix productbeleid **(21.2/22)**, prijsbeleid **(21.2/22/25.3/26.2)**, plaatsbeleid (distributiebeleid) **(21.2/23)**, promotiebeleid **(21.2/23)**
- marketingstrategie push-strategie, pull-strategie **(23.2)**
- marketing B2C (Business to Consumer), B2B (Business to Business), C2B (Consumer to Business), C2C (Consumer to Consumer) **(21.1/24.2)**

(Net zoals bij domein D geeft de handreiking van het SLO aan dat er overlapping kan zijn tussen de door hen uitgewerkte termen en de CE-stof. Voor zover dit het geval kon zijn, hebben we overwegend de termen van SLO aangehouden. Een deel van de prijsbepaling is verwerkt bij F.)

3.6 Domein F: Financieel beleid

De kandidaat kan financiële feiten inventariseren en financiële overzichten opstellen. Hij kan financiële en niet-financiële informatie analyseren en het belang van beide uitleggen voor het besturen van de organisatie. Hij kan voor een dienstenonderneming, die soms ook producten inkoop en verkoopt, de verschillende kostensoorten noemen, het resultaat berekenen en de verschillen analyseren.

Subdomein F1: Vastleggen van financiële en niet-financiële informatie

23. De kandidaat kan financiële feiten inventariseren en verwerken tot financiële overzichten. Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat financiële overzichten kan opstellen en analyseren.
- 23.1 de gevolgen van financiële feiten voor de balans en winst- en verliesrekening analyseren. NB De kandidaat hoeft geen journaalposten op te stellen. **(3/29)**
- 23.2 de kosten op basis van gegeven uitgaven en de opbrengsten op basis van gegeven ontvangsten en vice versa, berekenen. **(28/29.2/30.2)**
- 23.3 een beginbalans, een liquiditeitsbegroting, een exploitatiebegroting en een geprognosticeerde eindbalans ten dienste van de interne verslaggeving opstellen. **(3/29/30)**
- 23.4 de samenhang uitleggen tussen een exploitatiebegroting, een geprognosticeerde eindbalans en een liquiditeitsbegroting gegeven de beginbalans. **(29.2/30.1/30.2/30.3)**

Belangrijkste begrippen

- financiële feiten inkoop (en ontvangst) van goederen en diensten (contant en op rekening) **(3.2/29.1)**, verkoop (en aflevering) van goederen en diensten (contant en op rekening) **(3.2/3.3/29.1)**, aflossen van schulden **(3.4, 29.1)**, afschrijving (op basis van aanschafwaarde) **(3.2/29.1)**, btw aangifte **(29.1)**, privéontvangsten en -uitgaven **(3.4)**, overige ontvangsten per kas en bank **(3.2/29.1)**, overige uitgaven per kas en bank **(3.2/29.1)**
- financiële overzichten beginbalans **(3.1)**, liquiditeitsbegroting, **(3/29/30)** exploitatiebegroting **(29/30)**, geprognosticeerde eindbalans **(3/29/30/32)**, winst- en verliesrekening **(3.3)**, afzet **(2/11/13/21/26.3/26.4)**, verkoopprijs **(2/25.3/26.2)**, omzet **(2/3/11/13/21/26.3/26.4/26.6/33)**, kosten **(2/3/11/25-30/33)**, bedrijfsresultaat **(3/11/26/29/30/33)**, financieringsresultaat **(26.3/26.4/33)**, resultaat voor winstbelasting **(3/26/29/30/32/33)**, resultaat na winstbelasting **(3/26/30.3/31/33)**, eigen vermogen **(3/11/17/29/30-32)**, verandering liquide middelen **(3/11/29/30)**, liquide middelen **(3/11/29/30/32)**, gerealiseerde balans, **(3/29/30/32)** voorraadgrootheden **(29.2)**, stroomgrootheden **(29.2)**
- overlopende posten nog te betalen bedragen, nog te ontvangen bedragen, vooruit betaalde bedragen, vooruit ontvangen bedragen **(28/32)**

24. De kandidaat kan financiële en niet-financiële informatie onderscheiden en het belang van beide uitleggen voor het besturen van de organisatie. Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat financiële en niet-financiële informatie kan noemen en het belang van beide kan uitleggen voor het besturen van een organisatie.

In dat verband kan de kandidaat

- 24.1 het onderscheid tussen financiële informatie en niet-financiële informatie uitleggen. **(30.4)**
- 24.2 uitleggen welke niet-financiële informatie als managementinformatie relevant is op het terrein van marktontwikkelingen, innovatie, klanten, efficiency en de kwaliteit van bedrijfsprocessen. **(30.4)**
- 24.3 kritische succesfactoren uitleggen aan de hand van prestatie-indicatoren. **(30.4)**

Belangrijkste begrippen

- niet-financiële informatie **(30.4)**

- kritische succesfactoren / prestatie-indicator assortiment, innovatiekracht, leveringstermijn, efficiency, kwaliteit processen / trainingsdagen, klanttevredenheid / klachten, communicatie / frequentie interne communicatie **(30.4)**

Subdomein F2: Kosten- en winstvraagstukken

25. De kandidaat kan voor een dienstverlenende onderneming de verschillende kostensoorten onderscheiden **(25)**, de winst bepalen en verschillen verklaren. Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat voor een dienstverlenende de opbrengsten en kosten kan noemen, de winst kan berekenen en de mogelijke verschillen kan uitleggen.
In dat verband kan de kandidaat
- 25.1 de omzet berekenen op basis van een gegeven verkoopprijs. **(25.3, 26.6, in de overige paragrafen kan ook verkoop van producten voorkomen)**
- 25.2 uitleggen wat het verschil is tussen constante en variabele kosten. **(27.1)**
- 25.3 de break-even afzet en de break-even omzet berekenen. **(27.2)**
- 25.4 berekenen hoe groot de verkoopprijs inclusief btw is als de verkoopprijs exclusief btw bekend is (en vice versa). **(26.1)**
- 25.5 het onderscheid uitleggen tussen het periodoerekeningstelsel en het kasstelsel. **(28)**
- 25.6 financiële opbrengsten en kosten berekenen. **(26, 33)**
- 25.7 het begrote bedrijfsresultaat en het begrote resultaat voor **(26/30)** en na winstbelastingen berekenen. **(26/30 in de opgaven met bronnen voor de belastinggegevens)**
- 25.8 het gerealiseerde bedrijfsresultaat en het gerealiseerde resultaat voor **(26/29/30/32/33)** en na winstbelastingen **(26/29/30/32/33 in de opgaven met bronnen voor de belastinggegevens)** berekenen.
- 25.9 de begrote en gerealiseerde resultaten berekenen. **(26/30)**
- 25.10 berekenen of het resultaat na winstbelasting voldoende is om ondernemersbeloning en aflossingen op te brengen. **(26/30/33 in de opgaven met bronnen voor de belastinggegevens)**
- 25.11 berekenen welke invloed een verandering van de prijzen, hoeveelheden en kosten hebben op het bedrijfsresultaat. **(26)**
- 25.12 de winstverdeling opstellen. **(17.5/32.4)**

Belangrijkste begrippen

- opbrengsten omzet **(3/11/13/21/26/27/29/30/33)**
- constante/variabele Kosten proportionele kosten **(27)**
- btw te vorderen btw, te betalen btw, af te dragen btw **(26.1/29.1)**
- break even omzet/afzet afzet, verkoopprijs, dekkingsbijdrage per product **(27)**
- periodoerekeningstelsel/kasstelsel ontvangsten, opbrengsten, uitgaven, kosten **(28)**
- financiële opbrengsten en kosten interestkosten, interestopbrengsten **(26, 33)**
- bedrijfsresultaat **(26/29/30/31/32/33)**
- resultaat voor/na winstbelasting vennootschapsbelasting, inkomstenbelasting **(12/26/30/33)**
- ondernemersinkomen/-beloning ondernemersrisico, gewaardeerd loon, gedeelde interest **(3/12/26/30.3)**
- winstverdeling resultaat voor winstbelasting, dividend in euro's, dividendbelasting, winstreservering **(17/32.4)**

(In de modellen voor de jaarrekening wordt gesproken over Resultaat, als synoniemen Bedrijfsresultaat/Nettowinst/Saldo winst gebruikt, als synoniemen voor de in de modellen gebruikte term brutomarge o.a. dekkingsbijdrage/verkoopresultaat, en voor handel ook verkoopwinst zoals bij de begrippen bij eindterm 26 of brutowinst. Bij de eerste berekening van verschillen en financieringsresultaat het speciale vereenvoudigde MKB-model genomen en handel gebruikt (26.3/5) pas daarna dienstverlening (26.6).

3.7 Domein G: Verslaggeving

De kandidaat kan een eenvoudige jaarrekening van een organisatie analyseren.

26. De kandidaat kan de jaarrekening van een eenvoudige organisatie (zoals een MKB-bedrijf) interpreteren en uitleggen. Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat een eenvoudige jaarrekening zoals van een MKB bedrijf kan analyseren.
In dat verband kan de kandidaat
- 26.1 uitleggen wat de verschillende posten op de balans en winst- en verliesrekening van de jaarrekening inhouden. **(32, 33)**
- 26.2 uitleggen wat de relevantie is van "niet uit de balans blijvende verplichtingen en risico's". **(20.5/31.2)**
- 26.3 kengetallen ter beoordeling van de onderneming berekenen: liquiditeitsratio's: current ratio, quick ratio, solvabiliteitsratio's: EV/VV, VV/TV, rentabiliteitsratio's: resultaat per aandeel, REV, RTV, IVV, cash flow per aandeel **(34, 35)**
- 26.4 uitleggen welke voor- en nadelen zijn verbonden aan het hanteren van kengetallen. **(34)**
- 26.5 aan de hand van kengetallen van twee opeenvolgende balansen en/of winst- en verliesrekeningen de ontwikkeling analyseren van de organisatie op het terrein van de financiële structuur, liquiditeit, solvabiliteit, rentabiliteit en cashflow. **(34/35)**
- 26.6 de betekenis van de accountantsverklaring en de rol van de externe accountant in het maatschappelijk verkeer uitleggen. **(31.3)**

Belangrijkste begrippen

- jaarverslag bestuursverslag **(31)**
- jaarrekening balans **(32)**, winst-en-verliesrekening **(33)**

- vaste activa immateriële vaste activa, materiele vaste activa, financiële vaste activa (32.2)
- vlottende activa voorraad, debiteuren, effecten, overlopende posten/transitorische posten, liquide middelen (32.3)
- eigen vermogen eigen vermogen, reserves, resultaat (32.4)
- verplichtingen op lange termijn hypothecaire lening, onderhandse lening, voorziening (32.6/32.5)
- verplichtingen op korte termijn crediteuren, rekening-courantkrediet, overlopende posten/transitorische posten (32.6)
- voorzieningen onderhoudsvoorziening, garantievoorziening, pensioenvoorziening (32.5)
- niet uit de balans blijvende verplichtingen en risico's (20.5/31.2)
- winst- en verliesrekening omzet, kosten, resultaat (33)
- financiële kengetallen liquiditeitsratio, current ratio (34), quick ratio (34), solvabiliteitsratio (34), EV/VV (34), VV/TV (34), rentabiliteitsratio (35), resultaat per aandeel (35), cashflow per aandeel (34), REV, RTV, IVV (35)

- controleverklaring van de accountant (13.4/31.3)   • verkoopwinst (27/33)